

Erzurum ve Çevresinde Halk Tarafından Gıda Amaçlı Olarak Kullanılan Bitkiler

Özkan Aksakal, Yusuf Kaya

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü 25240, Erzurum

Özet

Bu çalışmada Erzurum ve civarında halk tarafından gıda amaçlı olarak kullanılan 72 tür belirlenmiştir. Çoğunlukla Lamiaceae (Ballıbabagiller), Rosaceae (Gülgiller), Apiaceae (Maydanozgiller) ve Asteraceae (Topluçiçekgiller) familyalarına ait bu türlerin Latince isimlerinin yanı sıra yöresel isimleri ve kullanılan kısımları çizelge halinde verilmiştir. Belirlenen bitkilerin çiğ veya pişirilerek tüketildiği, bazılarının baharat, bazılarının ise turşu yapımında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Apiaceae, Asteraceae, Lamiaceae, Rosaceae

Giriş

İnsanlar çok eski zamanlardan beri bitkileri gıda, tedavi amaçlı, boyar madde olarak kullanmışlardır [1]. Özellikle sentetik gıdaların obeziteye yol açmasının anlaşılmasıyla birlikte son zamanlarda sadece kültüre alınmış bitkisel gıdalar değil aynı zamanda yabani bitkisel gıdalarla beslenme günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur [2]. Gıda elde etmek için kültüre alınmış bitki sayısı yaklaşık 3000 kadardır [3]. Yine gıda olarak kullanılan 10000 civarında yabani tür belirlenmiştir. Bu türler sahip oldukları zengin mineral, vitamin ve lif içeriklerinden dolayı tüm dünya da olduğu gibi ülkemizde de çoğunlukla kullanılmaktadır [4]. Özellikle kırsal kesimlerde yaşayan halk ekonomik nedenlerden dolayı bu türlerle yakından ilgilenmektedir. Onlar genellikle bu bitkilerin meyve, tohum, kabuk, yaprak, yumru gibi kısımlarını kullanmaktadırlar.

Materyal ve Metot

Çalışma 2006 yılının haziran-temmuz ayları arasında yürütülmüştür. Tüm bitkiler çiçekli ve meyveli dönemlerinde Erzurum ili çevresinden toplanmıştır. Bitkiler "Flora of Turkey" [6] adlı eserden faydalanılarak teşhis edilmiştir. Bitkilerin toplandığı köylerde ikamet eden vatandaşlara bitkilerin yöresel isimleri kullanılan kısımları ve kullanım şekilleri sorulmuş ve gerekli notlar kaydedilmiştir.

Sonuçlar

Bu araştırmada Erzurum ili civarından 30 köyde 200 civarında kişi ile görüşülmüştür. 20 familyaya ait 72 tür belirlenmiştir. Bu türlerin 1 tanesinin toprak üstü kısımları, 14 tanesinin gövdesi, 18 tanesinin yaprakları, 18 tanesinin

Türkiye 10. Gıda Kongresi; 21-23 Mayıs 2008, Erzurum

meyveleri, 1 tanesinin rizomları, 1 tanesinin toprak altı kısımları, 4 tanesinin tohumları, 3 tanesinin genç sürgünleri, 1 tanesinin tuberleri, 4 tanesinin soğanı kullanıldığı tespit edilmiştir. *Tragopogon aureus* Boiss., *Sambucus ebelus* L. gibi bazı türlerin herhangi bir işleme tabi tutulmadan çiğ olarak tüketildiği, ısırgan gibi bazı bitkilerin ise hem çiğ hemde pişirilerek tüketildiği belirlenmiştir. *Antriscus nemerosus*, *Berberis crataegina* ve *Berberis vulgaris* gibi bitkilerin ise sirke ve limon ile karıştırılarak salatalar hazırlandığı belirlenmiştir.

Kaynaklar

1. Bağıcı Y. 2000. Aladağlar (Yaylalı, Kayseri) ve çevresinin etnobotanik özellikleri. *The Herb Journal of Systematic Botany* Vol. 7. number 1.
2. Lin KW. 2005. Ethnobotanical study of medicinal plants used by the Jan Hut Peoples in Malaysia. *Indian Journal of Medicinal Sciences* 59 (4): 156-161.
3. Baytop T. 1984. *Therapy with medicinal and mystical folkloric researches in Erzurum*. Atatürk Univ. Press, İstanbul (in Turkish).
4. Tukan SK, Takruri HR and Al-Eisavi DM. 1998. The use of wild plant edible plants in the Jordanian diet. *International journal of food sciences and Nutrition* 49: 225-235.
5. Davis PH. 1988. *Flora of Turkey and the Aegean Islands*. Vol. 1-10. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Çizelge 1. Gıda amaçlı kullanılan bitkiler

Familya ve tür adı	Yerel Adı	Kullanılan Kısımları	Kullanım Şekli
APIACEAE			
<i>Antriscus nemerosus</i> (Bieb.) Spreng	Piçekli	Gövde	Turşu (ATA 7776)
<i>Chaerophyllum macropodum</i> Boiss.	Kımi	Gövde	Kabukları soyularak (ATA 7784)
<i>Coriandrum sativum</i> L.	Aş otu, kişniş	Yaprak	Kabukları soyularak (ATA 7771)
<i>Eryngium billardieri</i> Delar.	Boğa diken, kenger	Toprak üstü	Kabukları soyularak (ATA 7790)
<i>Falcaria vulgaris</i> Bernh.	Gaz ayağı	Gövde	Piştirilerek (ATA 7772)
<i>Ferula orientalis</i> L.	Çaşur	Gövde	Piştirilerek (ATA 8027)
<i>Herakleum persicum</i> Desf.	Kılır	Gövde	Kabukları soyularak (ATA 7783)
<i>Opopanax hispidus</i> (Friv.) Gris.	Kekire	Gövde	Kabukları soyularak (ATA 7788)
<i>Prangos ferulacea</i> (L.) Lindl.	Çaşır	Gövde	Piştirilerek (ATA 7787)
<i>Zosima absinthifolia</i> (Vent.) Link	Peynir otu	Toprak üstü	Piştirilerek (ATA 7789)
ASTERACEAE			
<i>Arctium minus</i> (Hill) Bernh. subsp. <i>pubens</i> (Babington) Arènes	Dulkarı otu	Yaprak	Piştirilerek veya çiğ olarak (ATA 8017)
<i>Carduus hamulosus</i> Ehrh. Subsp. <i>hamulosus</i>	Deve kangalı	Gövde	Kabukları soyularak (ATA 7406)

Türkiye 10. Gıda Kongresi; 21-23 Mayıs 2008, Erzurum

<i>Cirsium rhizocephalum</i> C. A. Meyer	Kalağan, pıtrak, zirolik Medik, gobuk	Rizom	Kabukları soyularak (ATA 7454)
<i>Echinops ritro</i> L.	Serteş	Gövde	Kabukları soyularak (ATA 7453)
<i>Gundelia tournefortii</i> L. var. <i>tournefortii</i>	Kenger, sakız otu	Gövde	Çiğ olarak (ATA 7425)
<i>Scorzonera cana</i> Hoofm. var. <i>cana</i>	Kara iskorçına	Gövde	Çiğ olarak (ATA 7399)
<i>Tragopogon aureus</i> Boiss.	Teke sakalı	Toprak altı	Çiğ olarak (ATA 7425)
<i>Tragopogon buphthalmoides</i> (DC.) Boiss. var. <i>latifolius</i>	Yer sakızı	Yaprak	Çiğ olarak (ATA 7425)
<i>Tussilago farfara</i> L.	Katır turnağı	Toprak üstü	Çiğ olarak (ATA 7425)
BERBERIDACEAE			
<i>Berberis crataegina</i> DC	Tuzluk, kızambuk,	Yaprak	Piştirilerek (ATA 7448)
<i>B. vulgaris</i> L.	Tuzluk, kızambuk,	Taze Yaprak ve Meyve	Çiğ olarak, Meyveleri turşu ve şurup olarak (ATA 7494)
		Taze Yaprak ve Meyve	Çiğ olarak, Meyveleri marmelat ve şurup yapılır (ATA 7491)
BORAGINACEAE			
<i>Anchusa azurea</i> Mil. var. <i>azurea</i>	Güriz	Yaprak	Piştirilerek (ATA 7597)
<i>Cerintho minor</i> L. subsp. <i>auriculata</i> (Ten.) Domac	Hıışı	Yaprak	Piştirilerek (ATA 7600)
BRASSICACEAE			
<i>Crambe orientalis</i> L.	Yabani turp	Gövde	Kabukları soyularak (ATA 7452)
<i>Sinapis arvensis</i> L.	Mananik, çeç	Gövde	Kabukları soyularak (ATA 7859)
CAPRIFOLIACEAE			
<i>Sambucus ebulus</i> L.	Ayı otu	Meyve	Çiğ olarak (ATA 8020)
CARYOPHYLLACEAE			
<i>Silene vulgaris</i> (Moench) Gacke var. <i>vulgaris</i>	Gıvışgan	Gövde	Piştirilerek veya çiğ olarak (ATA 7468)
CHENOPODIACEAE			
<i>Beta lomatomogona</i> Fich	Kızılca	Yaprak	Piştirilerek (ATA 7813)
<i>Chenopodium album</i> L.	Dağ pancarı	Yaprak	Piştirilerek (ATA 7819)
<i>Chenopodium foliosum</i> (Moench) Asch.	It üzümü	Meyve	Çiğ olarak (ATA 7814)
CRASSULACEAE			
<i>Sedum album</i> L.	Gelin parmağı	Meyveleri	Çiğ olarak (ATA 7822)
<i>S. sempervivoides</i> Bieb.	Horozlelesi	Yaprak	Baharat olarak (ATA 7768)
ELAEAGNACEAE			
<i>Elaeagnus angustifolius</i> L.	Yabani iğde	Meyve	Çiğ olarak (ATA 7569)
FABACEAE			
<i>Cicer anatolicum</i> Alef.	Dağ nohutu	Meyve	Çiğ olarak (ATA 7296)
<i>Lathyrus chloranthus</i> Boiss.	Arpa bezelyesi	Toprak üstü, Tohumları	Çiğ olarak (ATA 7303)
<i>Lathyrus pratensis</i> L.	Gaşgoz	Sürgünleri	Çiğ olarak (ATA 7952)
<i>Vicia canescens</i> Lam.	Yabani bezelye,	Tohumları	Çiğ olarak veya olgun tohumları Piştirilerek (ATA 7294)
GERANIACEAE			
<i>Geranium tuberosum</i> L.	İğnelik	Tuber	Çiğ olarak (ATA 7927)
LAMIACEAE			
<i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudson subsp. <i>typhoides</i> (Briq.) Farley	Yaban nenesi	Toprak üstü	Baharat olarak (ATA 7388)
<i>M. pulegium</i> L.	Yarpuz, nene otu	Toprak üstü	Baharat olarak (ATA 7387)
<i>Nepeta racemosa</i> Lam.	Kedi nenesi	Toprak üstü	Çay (ATA 7390)
<i>Origanum vulgare</i> L.	Çay otu	Yaprak	Baharat olarak (ATA 7361)

Türkiye 10. Gıda Kongresi; 21-23 Mayıs 2008, Erzurum

<i>Salvia candidissima</i> Vahl. subsp. <i>candidissima</i> <i>S. verticillata</i> L. subsp <i>verticillata</i>	Adaçayı, yağlıca Dadırac	Toprak üstü Gövde	Çay (ATA 7373) Kabukları soyularak (ATA 7371)
<i>Satureja hortensis</i> L. <i>Teucrium chamaedrys</i> L. subsp. <i>sypirensis</i> (C. Koch) Rech. fil <i>Teucrium orientale</i> L. var. <i>orientale</i> <i>Thymus fallax</i> Fisch. et Mey. <i>Thymus sipyleus</i> Boiss. subsp. <i>sipyleus</i> <i>Ziziphora capitata</i> L. LILIACEAE <i>Allium atroviolaceum</i> Boiss. <i>Asparagus officinalis</i> L. <i>Muscari comosum</i> (L.) Mill. <i>Ornithogalum narbonense</i> L. MALVACEAE <i>Malva neglecta</i> Wallr. ORCHIDACEAE <i>Orchis palustris</i> Jacq. PAPAVERACEAE <i>Papaver arenarium</i> Bieb. <i>Papaver macrostomum</i> Boiss.et Huet ex Boiss. POLYGONACEAE <i>Polygonum cognatum</i> Meissn. <i>Rumex crispus</i> L. <i>R. tuberosus</i> L. Subsp. <i>horizontalis</i> (Koch) Rech. ROSACEAE <i>Amygdalus communis</i> L. <i>Cerasus mahaleb</i> (L.) Mill. var. <i>mahaleb</i> <i>Cotoneaster integerrimus</i> Medik <i>Crataegus aronia</i> (L.) Bosc. Ex DC. var. <i>aronia</i> <i>Crataegus pentagyna</i> Waldst. <i>Rosa pisiformis</i> (Christ) D. <i>Rubus caesius</i> L. <i>R. dumalis</i> Bechst. subsp. <i>boissieri</i> (Crepin) Ö.Nils. <i>R. pimpinellifolia</i> L. <i>Rubus idaeus</i> L. URTICACEAE <i>Urtica dioica</i> L.	Anık Kara Mahmut otu Kirve otu Kekik otu Koç anığı Dağ nanesi Karga soğanı Meroci Camiş memes Kurt kirişi Ebem kömeği Çayır salebi Haşhaş Gelincik başı Madımak, kuşekmeği Evelik Ekşi kulak, kuzukulağı Keçi bademi Mahlep, yabani kiraz Muşmula Sarı aluç Aluç Kara kuş burnu Böğürtlen Yaban gülü Kıllı kuşburnu Göze moru Isırgan	Yaprak Yaprak Yaprak Toprak üstü Toprak üstü Yaprak Soğan, Yaprak Toprak üstü Soğan Soğan Toprak üstü Soğan Genç kapsül Genç kapsül Toprak üstü Yaprak Toprak üstü Tohum Meyve Meyve Meyve Meyve Meyve Meyve Meyve Meyve Meyve Toprak üstü	Baharat (ATA 7345) Çay olarak (ATA 7368) Baharat (ATA 7353) Baharat olarak (ATA 7361) Baharat (ATA 7360) Bitkisel çay (ATA 7343) Pişirilerek (ATA 7878) Pişirilerek (ATA 7870) Çiğ (ATA 7879) Pişirilerek (ATA 7872) Çiğ olarak veya pişirilerek (ATA 7553) Meşrubat (ATA 7505) Çiğ olarak (ATA 7510) Çiğ olarak (ATA 7512) Çiğ olarak veya pişirilerek (ATA 7738) Çiğ olarak veya pişirilerek (ATA 7739) Çiğ olarak (ATA 7744) Çiğ olarak (ATA 7674) Çiğ olarak (ATA 7672) Çiğ olarak (ATA 7654) Çiğ olarak (ATA 7654) Çiğ olarak (ATA 7989) Meşrubat (ATA 7670) Meşrubat (ATA 7650) Çiğ olarak (ATA 7695) Çiğ olarak (ATA 7994) Çiğ olarak (ATA 7820) Pişirilerek (ATA 7885)